

6
2004

година XII

ISSN 0861-3710

ИСТОРИЯ

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКО
СПИСАНИЕ

ИЗДАНИЕ НА ГЛАВНА РЕДАКЦИЯ
НА ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ИЗДАНИЯ
НА МОН

Главен редактор
Проф. д-р Георги Бакалов

Завеждащ редакция
Людмил Станчев

Редакционна колегия
Проф. д-р Андрей Пантев
Проф. д-р Йордан Шопов
Доц. д-р Димитър Цанев
Ст.н.с. д-р Митка Димова
Доц. д-р Мария Радева

Коректор
Светлана Райчева

Адрес на редакцията: София 1113
бул. „Цариградско шосе“ 125, бл. 5, тел. 870-51-19; e-mail grpi@dir.bg

Предпечатна подготовка:
Главна редакция на педагогическите издания – Ели Трайкова

Печат: МАДАРА ПРИНТ

Формат 70/100/16

© Министерство на образованието и науката, 2004 г.

ИНТЕРПОЛАЦИЯ ЗА БЪЛГАРИТЕ В „ИСТОРИЯТА“ НА ЛЪВ ДЯКОН (ВЪПРОСИ И ОТГОВОРИ)

Йордан Табов

Лъв Дякон е един от най-изтъкнатите византийски автори от втората половина на X в. В десетте книги на „Историята“ си той е описал съвременните му събития от живота на Византийската империя и отношенията на водените от нея войни. Разказът му обхваща преди всичко периода от 959 до 976 г., макар че в някои отклонения в „Историята“ му са съобщени факти от малко по-късно време (до 992 г.)¹.

Кой период описва Лъв Дякон?

Още в самото начало на „Историята“ си (1, 1) Лъв Дякон изрично пише:

„...Считам, че не трябва да се докосвам до събитията, станали през време на царуването на василевса Константин, наречен Багрянородни, сина на Лъв, преди раждането и смъртта на който, както казват, се е виждала комета, предвещаваща появата му на бял свят и смъртта му – за тези събития други са писали достатъчно. Аз ще представя в моето съчинение онова, което се случи след неговото царуване, и ще опиша онова, на което аз самият бях свидетел (защото на очите, както твърди Херодот, трябва да се има повече доверие, отколкото на ушите), и онова, което съм чувал от очевидци.“²

Така той декларира пред читателите си, че им поднася достоверна, добре проверена информация: че пише за онова, на което сам е бил свидетел и е видял с очите си, или че в краен случай предава разказите на очевидци. От това негово намерение естествено произтича *ограничението върху описвания от него период от време, и то е посочено изрично: че в „Историята“ си Лъв Дякон засяга само събития, станали след „царуването на василевса Константин, наречен Багрянородни, сина на Лъв“, т.е. след 959 г.*

Откъде е информацията в „Историята“ на Лъв Дякон?

Обявеното от самия Лъв Дякон негово възискателно отношение към източниците му на информация поставя пред изследователите на „Историята“ въпроса: ползвал ли е той някакви други писмени извори, хроники, документи и др. п., или описва само видяното и чуто лично от него? Този проблем е обсъждан в ред публикации и са били застъпвани различни становища: Крумбахер³, Моравчик⁴ и др. са били на мнение, че Лъв Дякон се опира само на видяното и чуто от него, а за разлика от тях М. Сюзюмов и С. Иванов⁵ са считали, че Лъв Дякон е ползвал и официални документи, и исторически трудове. Логически погледнато обаче то-

зи проблем се преплита с други два: 1) има ли в „Историята“ чужди интерполации, и 2) не са ли всъщност чужди интерполации някои от текстовете в „Историята“, които изглеждат като заемки от хроники и др.п.?

Без да си поставяме за цел да изследваме изчерпателно тези два тясно свързани проблема, ще им дадем частичен отговор: *ще посочим текст от „Историята“ и ще дадем обосновка на тезата, че той е интерполация.*

„Разпознаването“ на въпросния текст и отчасти аргументацията за „чуждото авторство“ се опира на посоченото по-горе изрично ограничение на Льв Дякон да описва само събития, станали след царуването на император Константин Багрянородни, т. е. след 959 г. От него следва, че всяко сравнително дълго описание на по-ранни събития би могло да бъде интерполация.

Как българите са завладели византийски земи

Ориентирът във времето, определен от самия Льв Дякон – 959 г. – дава възможност да се насочим към текст, за който може с голямо основание да се подозира, че съдържа вставка. Това е откъс от книга 6 на „Историята“, (заключителната част на (8) и (9)):

„8. ... А с катархонтом войска росов, Сфендославом, он решил вести переговоры. И вот [Иоанн] отрядил к нему послов с требованием, чтобы он, получив обещанную императором Никифором за набег на мисян награду, удалился в свои области и к Киммерийскому Боспору, покинуть Мисию, которая принадлежит ромеям и издавна считается частью Македонии. Ибо говорят, что мисяне, отделившись от северных котрагов, хазаров и хунавов, покинули родные места и, бродя по Европе, захватили во времена правившего тогда Константина, называемого Погонатом, эту [область] и поселились в ней; по имени своего родоначальника Булгара страну стали именовать Булгарией.

9. Существует о них и другая история, примерно следующего содержания. Когда Леонтий отрезал нос императору ромеев Юстиниану и сослал его в Херсон, тот, изловчившись, бежал оттуда к Меотиде и склонил на свою сторону народ мисян, пообещав им большую награду, если они вернут ему власть. [Мисяне] последовали за [Юстинианом] и, когда он снова вступил на престол, получили от него область в той части Македонии, которую обтекает Истр. Они переселились туда и, будучи всегда воинственно настроенными, вторгались в пределы Фракии, наносили большой ущерб ромеям и уводили людей в рабство. Однако и ромеи выступали против них, а так как [мисяне] не могли устоять против отваги [ромеев], они скрывались в лесных засадах и побеждали их в неудобных для сражения местах. С того времени произошло много битв, в которых погибли доблестные полководцы, и древний император Никифор тоже был убит мисянами. Только Константин Копроним победил мисян, а вслед за ним – его внук Константин, сын императрицы Ирины, и уже в наше время император Иоанн покорил их города. История не сохранила упоминаний о ком-либо ином из ромеев, победившем мисян на их земле. Но довольно [писать] о них.

10. Сфендослав очень гордился своими победами над мисянами; он уже прочно овладел их страной и весь проникся варварской наглостью и спесью. Объятых ужасом испуганных мисян он умерщвлял с врожденной жестокостью: говорят,

что, с бою взяв Филиппополь, он со свойственной ему бесчеловечной свирепостью посадил на кол двадцать тысяч оставшихся в городе жителей и тем самым смирил и [обуздал] всякое сопротивление и обеспечил покорность. Ромейским послам [Сфендослав] ответил надменно и дерзко: „Я уйду из этой страны не раньше, чем получу богатую денежную дань и выкуп за все захваченные мною в ходе войны города и за всех пленных. Если же ромей не захотят заплатить то, что я требую, пусть тотчас же покинут Европу, на которую они не имеют права, и убираются в Азию, а иначе пусть и не надеются на заключение мира с тавроскифами.“⁶

За краткост в по-нататъшните разсъждения означаваме целият този текст с ТТ, а подчертаната му част – с ИТ; ще обосновем тезата, че подчертаният текст – ИТ – е интерполация.

Нека изрично да отбележим, че подчертаване в изходния текст няма и, че то е изкуствен елемент, въведен в настоящото изследване за техническо удобство.

Интерполация ли е ИТ?

Добавките към първоначалния текст на дадена творба са били често явление в средновековните ръкописи. Свидетелство за това е например българският превод на Манасиевата хроника, където има няколко преписки на българския преводач. Във Ватиканския препис те са изписани с червен цвят, което ги откроява от основния текст. Такова внимателно отношение за разграничаване на добавките от оригинала обаче е изключение. Обикновено при всяко преписване интерполациите са били вмъквани като неразделна част от първоначалната творба. Затова може да се предполага, че късните преписи са акумулирали и немалък брой вставки от различен характер и с различна дължина. Специално за гръцките ръкописи имаме оценката на Х. Хунгер – един от най-големите специалисти по история на Византия, че голяма част от тях произхожда от XV–XVI в., че много от тях са били „сполучливо“ (по точните думи на Хунгер) допълвани с липсващи листове, измислени заглавия и везано писмо⁷. Затова интерполациите в старите произведения и, особено в достигналите до нас в късни преписи, са доста вероятни. Преглед на особеностите на ръкописа (Парижки Кодекс 1712), по който се издава „Историята“ на Льв Дякон, има в статия на М. Я. Сюзюмов⁸.

От формална гледна точка интерполираният (вмъкнат) текст се разпознава по това, че той разделя на части един логически свързан разказ. В нашия конкретен случай това е разказът за отношенията и преговорите на византийците със Светослав. „Вмъкнатият“, според нашата хипотеза текст, започва близо до второто изречение на цитата и свършва в началото на глава 10. След отстраняването му се получава следното:

„...А с катархонтом войска росов, Сфендославом, он решил вести переговоры. И вот [Иоанн] отрядил к нему послов с требованием, чтобы он, получив обещанную императором Никифором за набег на мисян награду, удалился в свои области и к Киммерийскому Боспору. Ромейским послам [Сфендослав] ответил надменно и дерзко: „Я уйду из этой страны не раньше, чем получу богатую денежную дань и выкуп за все захваченные мною в ходе войны города и за всех пленных. Если же ромей не захотят заплатить то, что я требую, пусть тотчас же

покинут Европа, на которую они не имеют права, и убираются в Азию, а иначе пусть и не надеются на заключение мира с тавроскифами.“⁹

Това, което четем в горния цитат, е последователен, свързан и лаконичен единен разказ, който е „носител“ на основната сюжетна линия на „Историята“ и, чието темпо и стил съвпадат с темпото и стила на основния ѝ текст. Той е разделен от ИТ на две части. Това разделение отслабва логическите връзки и, като резултат от него, преходът от „руските жестокости“ във Филипопол към ромейските пратеници и преговорите със Светослав заварват читателя неподготвен и той трябва да приложи усилие, за да се върне към фабулата на „основния сюжет“.

Затова са налице външни белези за интерполация.

Сега ще анализираме ТТ *от съдържателна гледна точка* с цел да установим дали има други основания да твърдим, че ИТ е интерполация в него.

1) В ИТ се описват личности и събития от епоха, която отстои на векове от епохата на Лъв Дякон.

Авторът на ИТ ни връща към управлението на Константин Погонат във втората половина на VII в., след това пише за Юстинан II и продължава с Никифор I, Константин Копроним и с неговия внук. *Това обаче е в противоречие с обявеното от него* (и цитирано в началото на тази статия) *намерение да се занимава само със събития, станали след 959 г.*

2) В ИТ се дават данни за разположението на Македония (до Дунав), които не отговарят на статуквото и политическото разположение на областите в източната част на Балканите по времето на Лъв Дякон. *Твърдението, че „Мизия отдавна се счита за част от Македония“ не е могло да бъде написано от човек, който е бил информиран за ситуацията в Империята по времето на Лъв Дякон.*

Следователно, авторът на подобно „сведение“ не е Лъв Дякон, а някой друг, т.е. ТТ съдържа интерполация.

3) Сравнявайки ИТ с ВТ, забелязваме в тях следната важна разлика: докато в ИТ се твърди, че българите са се заселили на Балканите преди няколко века (даже се предлагат две различни версии как е станало това), във ВТ четем в някакъв смисъл обратното. Там Светослав Киевски казва, че византийците са дошли от Мала Азия и, че „нямат право на Европа“; и, че, ако не му платят обещаното, трябва веднага да се върнат в Азия. Тези думи по-нататък не срещат възражение в „Историята“. Изглежда, че авторът на основния текст – Лъв Дякон – не е сметнал за необходимо да ги коментира. Дали ги е считал за истина е въпрос, който излиза извън рамките на нашите конкретни цели.

Разликата в позициите, отразени в ИТ и ВТ, е също довод в полза на тезата, че ИТ е интерполация.

4) В коментара на М. Я. Сюзюмов и С. А. Иванов към руското издание на „Историята“ на Лъв Дякон е обърнато специално внимание, че докато навсякъде в „Историята“ североизточните български земи се споменават като „Мизия“, а местните жители като „мизи“, именно в обсъждания от нас ИТ се появява отклонение от това правило: от името Булгар на родоначалник на „мизите“ (или „мисите“) се извежда името „Булгария“¹⁰. Това *единствено* в „Историята“ на Лъв Дя-

кон споменаване на България (думата „българи“ изобщо не се среща) е показателно за смяната на терминологията в ИТ по отношение на основната част от произведението и говори в полза на становището, че ИТ е писан от друг автор, а не от автора на основния текст на „Историята“.

Изложените четири довода водят към извода, че по всяка вероятност ИТ е интерполация.

Цел на интерполацията

Успоредно с възстановяването на първоначалния текст се вижда какво именно е желал да поясни късният интерполатор: *основанията за претенциите на византийците върху българските земи, завладени от Светослав*. Според него те са в това, че „мисите“ („мизите“) са късни заселници в земи, владени преди това от Византия.

Понеже думите на Светослав във ВТ (които Лъв Дякон оставя без възражение¹¹), че византийците „нямат право на Европа“, създават у читателя впечатлението за приоритет на българите като по-стари жители на „Европа“ (т.е. Балканският полуостров) пред византийците, интерполаторът се е постарал да го тушира с обяснения в различни варианти, които имат за цел да внушат идеята за покъсното „идване“ на българите в техните земи.

Тази ясно очертан в ТТ мотив е *косвено потвърждение*, че визираният като интерполация текст е писан не от Лъв Дякон, а от друг автор, който е искал ясно да подчертае и утвърди други възгледи за произхода на балканското население.

Имперската идеология

ИТ ни предлага две версии за „заселването на мизите“ (т.е. българите) на Балканите. Към тях е примесен и още един елемент: ролята на името на митичния родоначалник „Българ“, от което българите били получили названието си. М. Сюзюмов и С. Иванов отбелязват¹², че легендата за Българ и българите се среща и в латинския превод на Теофан, направен от Анастасий Библиотекар, у Генезий (85–86) и в други стари документи. Но понеже тя пък е идентична с легендата за пеласгите и родоначалника им Пеласг¹³, то това означава, че в средновековието е било разпространено неявно отъждествяване на българите и пеласгите.

И така, излиза, че според ИТ, българите са дошли на Балканите, може би по времето на Константин Погонат или, може би по времето на Юстиниан II; и едновременно с това са пеласги, а формално, според названието „мизи“ – и антични мизи. Тази смес отразява различните визии за произхода и ранната история на българите, които са циркулирали сред византийската интелигенция и по-специално сред обкръжението на автора на ИТ.

Ред произведения на античните автори са били добре известни във Византия. Чели ли са в тях образованите византийци (и по-специално авторът на ИТ) за „античните“ мизи и пеласги? Трудно може да се допусне отрицателен отговор на този въпрос.

Така достигаме до един съществен проблем: защо появата на българите на Балканите е била толкова „неясна“ за автора на ИТ, който не само че я представя

в две различни версии, но я смесва и с други легенди? Какво са знаели, какво са забравили и какво са искали да ни кажат за нея византийските автори? Каква е била за тях връзката на съвременните им българи с „истинските“ мизи и пеласги? И като пишат например, че мизите са се заселили в североизточна България по времето на Константин Погонат, защо не поясняват, че нямат предвид „античните“ мизи?

Според византийската имперска доктрина, Византия е изначалният „собственник“ на завладените от нея територии и създател на цивилизацията им, основател на градовете, манастирите и църквите, източник на християнството, а „неромейското“ население на тези земи произлиза от късно дошли отнякъде варвари. „Византийският приоритет“ е обща идея, свидетелства за която намираме в споровете на Йоан Цеца с „глупците“, които, според него, не признават истинското минало на местните жители, променят топонимите в земите им и т.н.¹⁴. Тази идея се среща и в други интерполации¹⁵ в старите византийски хроники – там, където, според имперските понятия, авторският текст се разминава с доктрината. От такава гледна точка разглежданият от нас ИТ е само конкретна частна проява на целенасочени действия на „имперски патриоти“ за представяне и налагане на „тяхната“ версия за византийския приоритет. Ако се съди по текста на „Историята“, би могло да се направи извода, че вероятно за автора на ИТ е било естествено ВСИЧКИ други народи, включително и „античните“ пеласги и мизи, да са „пришълци“ на „исконните“, отредени от Бога земи на ромеите и на Ромейската империя.

Датиране на интерполацията

Направеният по-горе анализ дава основание за една предпазлива хипотеза за времето на „създаването“ на ИТ: авторът ѝ е бил приблизително съвременник на Йоан Цеца, т.е. живял е около втората половина на XII в., когато „ромейзацията“¹⁶ (или „елинизацията“) на българските земи при царуването на династията на Комнините е била в разцвета си. Тази датировка е в добра координация с оценката на специалистите, че основната част от Парижкия кодекс 1712, където се намира и най-старият препис на „Историята“ на Льв Дякон, е „палеографски характерна за XII-XIII в.“¹⁷.

БЕЛЕЖКИ

1. М. Сюзюмов, С. Иванов. Коментари. В: Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, 166–226, с. 167.

2. „... Полагаю, что мне не следует касаться событий, происшедших в царствование василевса Константина, прозванного Багрянородным, сына Льва, перед рождением и смертью которого была, говорят, видна комета, предшествующая его появлению на свет и кончину, – об этих событиях достаточно писали другие. Я представляю в своем сочинении, что случилось после его царствования, и опишу то, чему я сам был свидетелем (ведь глазам, как утверждает Геродот, следует больше доверять, чем ушам), и то, о чем я слышал от очевидцев.“ Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, с. 8.

3. K. Krumbacher. Geschichte der Byzantinischen Literatur. Berlin, 1897.

4. Gy. Moravcsik. Les sources byzantines de l'histoire Hongroise. Byzantion. 1934, Vol. 9; Gy. Moravcsik. Zum Bericht des Leon Diaconos über den Glauben und die Dienstleistung im Jenseits. Studia antiqua, Pragae, 1955; Gy. Moravcsik. Byzantinoturcica. Vol. 1-2. Berlin, 1958; Gy. Moravcsik. Byzantium and the Magyars. London, 1970.

5. М. Сюзюмов, С. Иванов. Комментарий. В: Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, 166-226, с. 167.

6. Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, с. 56.

7. Х. Хунгер. Империя на ново средище. ЛИК, София, 2000, с. 496. (H. Hunger. Reich der neuen Mitte. Verlag Styria, 1965, S. 388-389.)

8. М. Я. Сюзюмов. Лев Диакон и его время. В: Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, с. 135-167.

9. Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, с. 56.

10. М. Я. Сюзюмов и С. А. Иванов. Комментарий. В: Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, с. 198.

11. Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, с. 56.

12. М. Сюзюмов, С. Иванов. Комментарий. В: Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, 166-226, с. 198.

13. Според Акусила, пеласгите са били наречени така на името на родоначалника им Пеласг. Вж. Аполлодор. *Мифологическая библиотека*. Наука, Ленинград, 1972, с. 24. Хипотеза за тясната връзка на наименованията „българи“ и „пеласги“ има в: Табов Й. *Падането на стара България*. Моранг, София, 1997; Табов Й. *Антична България*. Пи Си Ем - 1, София, 2000; Табов, Й. *Когда крестилась Киевская Русь?* Нева, СПб, 2003.

14. У Цеца четем: „А пеонитеса българи. Не вярвай на глупците, че българите са различни от тях. Те считат, че Аксиос не е Вардар, и че се пише с дифтонг ...“ (Йоан Цеца. Откъси. В: *ГИБИ* т. X, Изд-во на БАН, София, 1980, с. 105.) Тук прави впечатление полемичният стил на Цеца. Той нарича „глупци“ някакви хора, които не само са считали, че пеоните не са българи, но и че реката Аксиос не е Вардар.

15. Например, във „Византийска история“ на Никифор Григора и др. Аргументацията на това твърдение излиза извън рамките на настоящата статия.

16. В. Златарски (История на българската държава през средните векове. Т. 2. Акад. изд-во „Марин Дринов“, София, 1994) нарича периода 1087-1180 г. „епоха на ромеизацията“ (с. 167-409). У други автори същият период се характеризира и като период на „елинизация“.

17. М. Я. Сюзюмов. Лев Диакон и его время. В: Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, с. 160.